
Bonaparte hatása

a francia magánjogi joganyag kodifikációjára

TAKÁCS TIBOR *

Felvetésként

A francia magánjogi törvénykönyv kiadását megelőző évszázadok halmozták fel azt a joganyagot és azt a doktrinális alapot, amelyet a kitartó törekvések ezt követően felülvizsgáltak, összhangba hoztak és egyesítettek. Ezen az alapon a Konvent jogászai, saját korábbi munkájukat az első konzul neve és tekintélye alatt újraalkották, és az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, a Törvényhozó Gyűlés együttes munkáit, sőt különösen a Konvent eredményeit – részleteikben pontosítva – fogadták el az első konzul személyes dicsőségének fényében.¹

Célunk – a jelen tanulmány keretei között – annak feltárása, hogy a *Code civil* mennyiben kapcsolódik, kapcsolható Bonaparte személyéhez, azzal a megjegyzéssel, hogy nem vitatjuk Bonaparte – a magánjogi kodifikáció sikerében játszott – irányadó szerepét, melyhez vezető érdekek a *brumaire 18*-i államcsíny után azonnal megfogalmazódtak.² Az új politikai berendezkedés meg sem született, amikor Bonaparte kifejezte igényét a *Code civil* kiadására és a Jacqueminot által irányított munkának az Ötszázak Tanácsa törvényelőkészítő bizottsága keretében való továbbfolytatására.³ A kodifikáció megvalósítása érdekében Bonaparte törvényalkotói szándékát rejtő személyisége, rend iránti szeretete,⁴ római karaktere és a justinianusi munka súlyához hasonló jogalkotási munka megvalósításának kívánalma irányította, valamint azon személyes óhaja, hogy a francia magánjogi rendszerben helyreállítsa a kívánt rendet.⁵ Számára a *Code civil* a társadalomnak a tör-

* CompLex Kiadó Kft., projekt koordinátor.

¹ Pierre Villeneuve de Janti: *Bonaparte et le Code civil*. Párizs, Domat-Montchrestien, 1934, 19. o.

² Norbert Rouland: *Introduction historique au droit*. Párizs, Publications Universitaires Françaises, 1998, 288-289. o.

³ Jean-Louis Halpérin: *L'impossible Code civil*. Párizs, Presses Universitaires de France, 1992, 264. o.; Georges Liet-Veaux: Portalis se méfie du droit intermédiaire révolutionnaire, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, Ed. du Juris-Classeur, 2004, 7-8. o.

⁴ Bonaparte rend iránti szeretete a jogrend tekintetében is megnyilvánult. Lásd Szűts Miklós: A törvény ereje, *Jogtudományi Közlöny*, 56. évf. 21. szám (1921) 12; 162. o.

⁵ Megjegyzendő, hogy az első konzulnak nem voltak nagy tapasztalatai a törvényhozásról; Genfben a justinianusi munkát olvasva, határozott elképzelést szerzett a római jog rendszeréről, sőt bizonyos szokásjogi ismeretek után általános elképzelése alakult ki a magánjog legfőbb elveiről és

vény eszközével való formálásaként jelent meg;⁶ úgy vélte, hogy a kodifikációnak – a tulajdonjog megerősítésével – hozzá kellett járulnia a nagy francia forradalom nyomán kialakult új rend megszilárdításához.⁷ Nyíltan kimondhatjuk, hogy a kodifikáció tökéletes összhangban volt Bonaparte szándékaival:⁸ a nemzeti egység ideálja az első konzul által ismételtlen felvetett forradalmi törvények részét képezte, majd a konzuli berendezkedés a törvények egységes és zárt alkalmazási rendszeréhez kapcsolódott.⁹ Bonaparte törekvéséhez a francia jogot kiválóan ismerő jogászok a *raison* kritériumait kapcsolták; ez az alap teremtette meg a kódex kidolgozásának lehetőségét, melynek fundamentumát az *ancien régime* és a forradalom különleges elegye alkotta, továbbá főként Pothier és Bourjon nyújtott szellemi támaszt a törvénykönyv kidolgozói számára.¹⁰ A kódex az *ancien droit* és a párizsi szokásjog anyagában meglévő és a nagy francia forradalom „jogi forgatagában” újjászületett elvekhez való ragaszkodásként jelent meg.¹¹

Bonaparte Államtanács előtt kifejtett gondolatait anélkül kell vizsgálnunk, hogy személyére kiváló jogászként tekintenénk,¹² továbbá, hogy elmélyült jogtudásának elemeit kutatóknak; azonban sikerrel kereshetjük azon elveket, amelyeknek a formálódó rendelkezéseket alávetette, és amelyeket a magánjogi kodifikáció egészére alkalmazni kívánt. Mindezek ellenére azonban korántsem tekinthetünk a kódexre Bonaparte saját alkotásaként: az általa elnökölt Államtanács¹³ a tárgyalt szöveget a kodifikációs bizottsághoz küldte vissza módosításra, új kiadásra, egy adott cím rendelkezéseinek ismételt összefoglalására,¹⁴ így a bizottság tagjai tekinthetők a kódex valódi kidolgozóinak.¹⁵ Az Államtanácsban belül sem jutott érdemben meghatározó szerephez az első konzul, hiszen egyrészt nem volt jelen minden ülésen,¹⁶ másrészt

intézményeiről, amelyhez bizonyos jogi fogalmak és kifejezések gyors megszerzése, valamint szellemiségének tökéletes tisztasága, mély emberismerete kapcsolódott. E feltételek tették lehetővé, hogy e kiemelkedően fontos munkát irányítani legyen képes. Henry Cauvière: *L'idée de codification en France avant la rédaction du Code civil*. Párizs, 1910, 103. o.

⁶ A hatalomba államcsínnel érkező Bonaparte nem volt a törvényesség és az emberi jogok tisztelőjének mintaképe; számára az állam érdekei és személyes dicsősége megelőzte a jogot. A joghoz és igazságossághoz kapcsolódó viszonyának nagyobb részét egyfajta machiavellizmus határozta meg, míg kisebb részét a törvény kultuszának forradalmi öröksége. Halpérin: *i.m.* 264-265. o.

⁷ Vö. Mádl Ferenc: *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964, 342. o.

⁸ Vö. Illés József: Európai kodifikációk és a magyar polgári törvénykönyv javaslata, *Jogtudományi Közlemény*, 49. évf. 13. szám, (1914) 3; 125. o.

⁹ Villeneuve de Janti: *i.m.* 20. o.

¹⁰ Vö. Kecskés László: *A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2004, 210. o.

¹¹ Vö. Adhémar Esmein: L'originalité du Code civil, in: Albert Sorel (szerk.): *Le Code civil, 1804-1904, Livre du Centenaire*. Párizs, Société d'Études Législatives, 1904, 1. kötet, 18. o.

¹² Napóleont gyenge juristának tekinti Schwarcz Gusztáv: Kodifikáció, *Jogtudományi Közlemény*, 33. évf. 5. szám (1898) 2; 34. o.

¹³ Vö. Charles Durand: *Le fonctionnement du Conseil d'État napoléonien*. Aix-Marseille, Imprimerie Louis-Jean, 1952, 110-111. o.; Kecskés: *i.m.* 209. o.

¹⁴ Jean-Guillaume Locré: *Du Conseil d'État*. Párizs, 1810, 150. o.

¹⁵ Vö. Feleki László: *Napoleon „a csodálatos kaland”*. Budapest, Magvető, 1976, 570-571, 574. o.

¹⁶ Jean Foyer: Loi et jurisprudence, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 25. o.

nem volt jogász.¹⁷ Annak ellenére, hogy az első konzul a törvények egyszerűségét és egységét tartotta a legfontosabb elérendő célnak, nem ragaszkodott következetesen a magánjog minden területén az egyszerűség eléréséhez; egyes, számára kiemelt fontossággal bíró tárgykörökben – mint az atyai hatalom vagy a cselekvőképtelenek vagyonának felügyelete – megengedő előrelátást tanúsított.¹⁸ Száműzetésben írt visszaemlékezésében¹⁹ saját szerepéről úgy nyilatkozott, hogy „...soha nem tudtam úgy beszélni, mint Tronchet [...]. A kard és a pénzügyek embereként csak egyfajta jogi szellemiséget és a jó felkutatásának szándékát hoztam a vitákba, véleményem keveset számított. Olyan dolgokra is hivatkoztam, amelyeket egy negyedórával azelőtt rossznak találtam. Nem folyamodhattam olyan dolgokhoz, amelyekhez nem értettem...”²⁰

Bonaparte személyes befolyása a személyek joganyagának tárgyalására

A személyek jogára vonatkozó kodifikációs folyamat kezdetét jelentő vita során Bonaparte szerepe – néhány hozzászólás kivételével – a joganyag megismerésére korlátozódott. A személyi jog tárgyköreit három csoportba osztva javasolta tárgyalni: egyrészt a személyt a társadalomban megillető állapotra vonatkozó rendelkezések, másrészt a házastársak közötti viszonyok, végül a gyermekek és szülők közötti viszony szabályai.²¹

A kodifikációs tárgyalás az állampolgárság feltételeire vonatkozó rendelkezésekkel²² kezdődött, amelyek szerint francia az a személy, aki egy francia állampolgártól Franciaországban vagy külföldön születik. E meghatározással ellentétben az első konzul a „minden Franciaországban született személy francia” meghatározást kívánta rögzíteni.²³ A tanács az első konzul által javasolt rendelkezést elfogadva a leszármazás tényét egy könnyen megállapítható materiális tényhez kapcsolta. Római jogi szabályokra hivatkozva az első konzul kifejtette, hogy nem akarnak min-

¹⁷ René Savatier: *L'art de faire les lois. Bonaparte et le Code civil*. Párizs, Dalloz, 1927, 10. o.; Joseph Van Kan: *Les efforts de la codification en France*. Párizs, 1929, 357. o.

¹⁸ Romuald Szramkiewicz – Jacques Bouineau: *Histoire des institutions 1750-1914*. Párizs, Litec, 1998, 327-328. o.

¹⁹ Honoré Perouse: *Napoléon 1er et les lois civiles du Consulat et de l'Empire*. Párizs, A. Durand, 1866, 30-31. o.

²⁰ Idézi Savatier: i.m. 12. o.; Vö. Paul-L. Weinacht: Les États de la Confédération du Rhin face au Code Napoléon, in: Jean-Clément Martin (szerk.): *Napoléon et l'Europe*. Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2002, 91-92. o.; Kecskés: i.m. 225. o.; Ernest Jac: *Bonaparte et le Code civil; de l'influence personnelle exercée par le Premier Consul sur notre législation civile*. Párizs-Lyon, 1898, 139. o.; Jean-Marie Carbasse: *Manuel d'introduction historique au droit*. Párizs, Presses Universitaires de France, 2002, 280. o.

²¹ Az első ülésen Bonaparte 12 alkalommal szólalt fel; nyugalommal és bölcsességgel érvelt, kijelentve, hogy e kérdéseket Franciaország érdekének figyelembevételével kell megvizsgálni. Esmein: i.m. 85-88. o.

²² Patrick Maistre Du Chambon: De la preuve, certes... Mais de quelles preuves? in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 219-220. o.

²³ Jac: i.m. 5. o.

denáron egy külföldi állampolgártól Franciaország területén született gyermekekre – saját és szülei akarata nélkül – francia állampolgárságot erőltetni, csupán a francia állampolgárság egyszerű megszerzésének lehetőségét biztosítani számukra. A vita nyomán a személyiség és a területiség elvének egyesülése jelent meg a kódex 9. cikkében, mely szerint egy külfölditől Franciaországban született gyermek nagykorúságának évében kérheti francia állampolgárságát, ha az ország területén él.²⁴

A kódex a magánjogok elvesztését a francia állampolgárság elvesztése vagy bírói ítélet következményeként kívánta rögzíteni. Az első konzul annak érdekében, hogy a francia állampolgárság a külföldön, engedély nélkül vállalt katonai szolgálat miatt elveszthető legyen úgy érvelt, hogy a kódex 21. cikkében megjelenő megoldás az állam érdekében áll, hiszen az ilyen személyt a *droit commun de l'Europe* úgy tekinti, mint aki saját országa ellen visel fegyvert; a halálbüntetés kiszabása túlságosan szigorú büntetés lenne, azonban magánjogainak elvesztése megfelelő szankciót jelentene.²⁵

A kódex 19. cikkének értelmében egy külföldivel házasságot kötött francia nő, férje személyi státusát követi. Az 1801. július 25-i ülésen Portalis egy olyan rendelkezést javasolt elfogadni, amely a külföldre férjét követő francia nő jogait megőrizni hivatott. Bonaparte kifejtette, hogy különbséget kell tenni, ha egy francia nő egy külföldivel házasodik, és ha egy francia nő egy francia férfival kötött házasságát követően az országot elhagyó férjét követi, hiszen első esetben a feleség – házassága révén – lemond magánjogairól, míg a második esetben a nő azért nem veszti el jogait, mert kötelességét tette, azaz férjét külföldre követte. Az első konzul felszólalását követően a kérdést elnapolták, ezáltal e kérdés a kódex tárgyalása során elfelejtett számos tárgykörök egyikévé vált.²⁶

1801-ben a tervezet kidolgozói és az Államtanács nehézség nélkül fogadta el az *ancien droit* hagyományain alapuló, elsődlegesen erkölcsi jellegű szankcióként megjelenő *mort civile*-t, a polgárjogok elvesztésének intézményét.²⁷ A legnagyobb vita a jogkövetkezmények rögzítése körében alakult ki.²⁸ Az első konzul az igazságosság védelmezőjeként fellépve olyan vélelem elfogadását javasolta, amely a polgárjogok elvesztőit a halott személyekkel azonosítaná, megnyitva ezzel a vagyonukra vonatkozó öröklést, felbontva családjához fűződő magánjogi kapcsolatait, megszüntetve házasságát.²⁹

Az *eltűnt személyekre* vonatkozó cím vitája különös figyelmet kapott, ugyanis e tárgykörben csupán királyi *ordonnance*-ok rövid szabályai voltak alkalmazásban, és a *droit écrit* sem adott kellő pontosságú joganyagot.³⁰ Az Államtanácsához benyúj-

²⁴ Perouse: *i.m.* 48. o.

²⁵ *Uo.* 56. o.

²⁶ Bonaparte a házasságra vonatkozó rendelkezések tárgyalása során visszatérve e tárgykörhöz felvetette, hogy e tekintetben annak rögzítéséről van szó, hogy az országot elhagyó férjet köteles-e felesége követni; az első konzul természetesen megerősítő választ tartotta fenn. *Uo.* 57-59. o.

²⁷ Jac: *i.m.* 6. o.

²⁸ Jean Ray: *Essai sur la structure logique du Code civil*. Párizs, Alcan, 1926, 173. o.

²⁹ Vö. Savatier: *i.m.* 15-16. o.; Pierre-Paul Viard: *Histoire générale du droit privé français (1789-1830)*. Párizs, Sirey – Presses Universitaires de France, 1931, 9. o.; Perouse: *i.m.* 76-78. o.; André Lucas: *La preuve de l'état des personnes*, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 206-213. o.

³⁰ Jac: *i.m.* 18. o.

tott első tervezet nem tartalmazott e tárgykörre vonatkozó rendelkezést, melynek nyomán az 1801. szeptember elsejei ülésen az első konzul arra hívta fel a tanács figyelmét, hogy szükséges lenne az eltűnt személy vagyonának – az eltűnés tényének megállapítása előtti – kezeléséről rendelkezni, kiemelve, hogy az eltűnést megelőzően a vagyonkezeléssel megbízott személy kijelölése hiányában az államnak kötelessége ilyen személyt kinevezni.³¹ Bonaparte elsőként a tervezet azon két rendelkezése ellen emelt szót, amelyek taxatív jelleggel azon körülményeket rögzítették, amelyek tekintetében a bíró kötelessége volt eldönteni, hogy az eltűnt személy életben van-e vagy sem.³² E tárgykörben az első konzul által a bírónak javasolt széles mérlegelési jogkört a kódex 117. cikke tartalmazta.³³ Bonaparte követelte, hogy már az eltűntté nyilvánító határozat előtt kell az érintett személy javainak kezeléséről gondoskodni, és e javakat a feltételezett örökösök birtokába juttatni, melyet közvetlenül az eltűnt érdekeinek védelméhez kapcsolódó intézkedések követtek.³⁴ Az eltűnt személy feleségének jogairól és érdekeiről való nagyobb fokú gondoskodás okán az első konzul olyan rendelkezés elfogadását javasolta, amely megakadályozta, hogy az eltűnt személy javait ideiglenesen birtokló személyek a feleséget a közös házból kizárhassák. Bonaparte úgy érvelt: nem elegendő, hogy a feleség ideiglenesen gyakorolja azon jogokat és előnyöket, amelyeket a férje halála számára juttatna, hanem szükséges, hogy a házassági közösségből eredő előnyöket férje eltűnése miatt ne veszítse el. Az átdolgozásra visszaküldött tervezetbe – e felvetésre válaszul – illesztették be a 124. cikket.³⁵ Az eltűnt személyről szóló cím keretén belül – az első konzul véleménye nyomán – a régi szokásjogi rendelkezésekre alapulva szabályozták az eltűnt személy érdekeit, különösen jogaik védelmét, amelyre a lehetőség az eltűnéssel nyílt meg. Az első konzul úgy vélte, hogy az eltűnt személy vagyonának a vélelmezett örökösök birtokába való utalása elengedhetetlen, azonban ennek szélesebb körű közzétételével együtt kell megvalósulnia.³⁶

³¹ Szokolay Leó: A gyámsági törvény néhány szépséghibája, *Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok*, VIII. évf. 3. szám, (1940) 7; 192. o.

³² Vö. Jean Saint Afrique: Le domicile et l'absence, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 242. o.

³³ Perouse: *i.m.* 86. o.

³⁴ Az államnak e körben való beavatkozásáról nagy vita alakult ki Tronchet és az első konzul között. Előbbi kijelentette, hogy veszélyes lenne az, ha az állam beavatkozna az eltűnt személy javainak kezelésébe, mert a törvénynek mindenki számára meg kell adni saját tulajdonának megvédésére vonatkozó jogosultságot. Ezzel szemben az első konzul szerint veszélyes lenne az eltűnt személy javait feladni, hiszen hitele elveszne, adóssai fizetéseképtelenné válnának; úgy vélte, hogy a saját helyzetük megvédésére képteleneket, mint az özvegyeket és az árvákat a közhatalom megóvja, így megóvhatná azokat a nagykorúakat is, akik nincsenek érdekeik védelmének közelében. A köz érdeke indokolja, hogy az eltűnt által fizetendő juttatások továbbra is teljesüljenek. Ezen elképzelés győzelmével Bonaparte az új jog valós formálójává vált. Jac: *i.m.* 19. o.

³⁵ Perouse: *i.m.* 90-91. o.

³⁶ Jac: *i.m.* 20-21. o.

Bonaparte személyes befolyása
a házassági jog anyagának tárgyalására

Az első konzul e tárgykör tekintetében tárta fel elsőként saját gondolatait: hosszasan érvelt, elképzelt eseteket vetett fel, egyre jobban érzékeltette a jogi fogalmakban szerzett jártasságát, egyben az erős családok nemzetalkotó szerepének fontosságát hangoztatta. Az első konzul teljes mértékben egyetértett a forradalmi hagyományokat követő jogalkotás szükségességével, amely a házasságot csak magánjogi és politikai viszonyok alatt értelmezte.³⁷

Az Államtanácsban az első konzult körülvevő jogászok mély erkölcsi felfogásúak és az *ancien droit* kiváló ismerői voltak.³⁸ A tudománnyal és széles gyakorlattal felruházott – inkább a joggyakorlat, mintsem a jogi logika befolyása alatt álló – juristák között helyet foglaló Bonaparte felsőbbrendű ésszerűsége a biztosnak és igazságosnak tekintett elméletek felé közeledett.³⁹

Az első konzul a házasság megkötésénél a lehető legkevesebb formalitást kívánt, kijelentve, hogy a törvény nem várhatja el, hogy a felek a túlzott formalitások áldozatai legyenek, és csak azért essenek el a számukra előnyös házasság megkötésétől, mert nem állt rendelkezésükre elegendő idő a megkövetelt formalitások teljesítésére.⁴⁰ A szülői beleegyezésre és ezek figyelmen kívül hagyásához kapcsolódó szankciókra vonatkozó 152-157. cikkek előírásait az első konzul véleményét követően, a kodifikációs munka utolsó fázisában annak ellenére illesztették a kódexbe, hogy e tárgykörre vonatkozóan TREILHARD egy különálló törvény elfogadását javasolta.⁴¹

Bonaparte törekvése a házassági jogi rendelkezések világi jellegének rögzítésére irányult:⁴² kijelentette, hogy nem lehet kötelezni az egyháziakat, hogy a kódex szerint érvényes házasságot megszenteljék, ha kánonjogi szabályok alapján akadályt tapasztalnak, azonban nem egyesíthetnek házasságban olyan személyeket, akik még polgári tisztviselő előtt nem kötöttek házasságot.⁴³ E rendelkezések tárgyalása során több alkalommal kijelentette, hogy az egyházi szertartások soha nem kerülhetnek a magánjogi törvények hatálya felé, hiszen miután a felek egy tisztviselő és tanúk előtt házasságot kötöttek, jogilag férjnek és feleségnek tekintendők. Ezt követően ugyanezen szertartást egyházi tisztviselő előtt is szabadon megisméltethetik.⁴⁴

³⁷ Savatier: *i.m.* 25. o.

³⁸ Az erkölcsöknek az *ancien droit* házassági jogára kifejtett hatásáról és annak következményeiről lásd Ernest Désiré Glasson: *Histoire du droit et des institutions de la France*. Párizs, Pichon, 1887, 1. kötet, 5-31. o.

³⁹ Jac: *i.m.* 26-27, 29. o.

⁴⁰ Vö. Villeneuve de Janti: *i.m.* 91-92. o.

⁴¹ Perouse: *i.m.* 95-96. o.

⁴² Vö. Timon Ákos: A polgári házasság behozatala hazánkban, *Jogtudományi Közlöny*, 15. évf. 13. szám, (1880) 3; 90. o.; Dominique Fenouillet: De la vertu familiale naturelle du mariage, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 132. o.

⁴³ Vö. François Terré: Les libertés et le divorce, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 168. o.

⁴⁴ Perouse: *i.m.* 96-97. o.

Az első konzul a házasság *semmissége* és a *beleegyezés hibája* kérdésében számos alkalommal avatkozott be a vitába, elképzelt példákon keresztül igyekezve megértetni felvetéseit, egyben a római jogot – különösen a *lex Julia* rendelkezéseit – idézve. A tervezet megkövetelte, hogy a beleegyezés hibája a személyiség teljes, és ne csupán erkölcsi vagy fizikai minőségére vonatkozzon. Ennek a hibának olyan mértékűnek kellett lenni, melynek nyomán egyik fél sem olyan személlyel házasodott, akivel akart volna. Bonaparte – ezen érvelést elutasítva – kijelentette, hogy nem csupán a név, hanem a társadalmi feltételek is a házassághoz vezető indítóként szerepelnek, ezáltal a körülményekben való hiba ugyanolyan mértékben ronthatja a beleegyezést, mint a személyben való hiba. Álláspontja szerint nem csupán a fizikai identitásról van szó, hanem az erkölcsi identitásról, a névről, a személyi állapotról és az ezekhez kapcsolódó egyéb körülményekről is.⁴⁵

Napóleon úgy vélte, hogy a házasság nem a természetjogból, hanem a társadalomból és az erkölcsből – vagyis a törvényekből – ered;⁴⁶ a tisztán magánjogi szerződésnek tekintett házasság⁴⁷ csak annyiban rendelkezhet érvényességgel, amennyiben az akarat tárgyára vonatkozó elégséges ismeretet és a megkötésre vonatkozó kifejezett akaratot mutatja.⁴⁸ A szerződés tárgyára vonatkozó lényeges hiba esetén e szerződés eleve semmis; e szabályt a *droit commun de l'Europe* erejéből eredeztette. Az első konzul nyíltan felvetette a kérdést, hogy abban az esetben, ha az akarat külső erőszak hatása alatt állt, a szabadság e hibája elegendő-e ahhoz, hogy a szerződés semmis legyen. Úgy érvelt, hogy ez a szerződés természetétől és az erőszak fokától függ, továbbá hogy még a legnagyobb jogtudósok sem mondták ki, hogy a szabad akarat hiányában kötött házasság a természetjogból eredően semmis, ezért szükséges, hogy a jogalkotó beavatkozzon és a bizonyos mértékben homályos természetjog számára segítséget adjon. Az első konzul ezen érveit a régi joggyakorlat híveivel szemben – Cambacérès, Maleville, Tronchet – is fenntartotta, azonban az *ancien droit* elveihez e tekintetben hűségesen ragaszkodó tanács egyetlen felvetését sem fogadta el, és nem vette figyelembe a személyi minőségre, a rangra, a szerencsére, az erkölcsre alapozott hibát sem, azonban érvénytelenségi okként az identitásra vonatkozó hibát elfogadta.⁴⁹ A kódex vonatkozó rendelkezései e szellemben kerültek elfogadásra.⁵⁰

A házasság területén a kódex nemcsak a felek beleegyezését követelte meg, hanem kívülálló harmadik személyeknek is ki kellett akaratukat fejteni.⁵¹ A 148. cikk szerint a szülők beleegyezésének hiánya a 25. életévét be nem töltött férfiak

⁴⁵ Vö. Pierre-Antoine Fenet: *Naissance du Code civil. La raison du législateur*. Párizs, Flammarion, 1989, 98-102. o.

⁴⁶ Feleki: *i.m.* 573. o.

⁴⁷ E megállapítást kifejezetten megerősíti Adhémar Esmein: *Cours élémentaire d'histoire du droit français à l'usage des étudiants de première année*. Párizs, Génestal, 1898, 333. o.

⁴⁸ Vö. Jean Gaudemet: *Le mariage en Occident. Les mœurs et le droit*. Párizs, Éditions du Cerf, 1987, 375-396. o.

⁴⁹ Marceau Long – Jean-Claude Monier: *Portalis: l'esprit de justice*. Párizs, Broché, 1997, 32. o.

⁵⁰ Perouse: *i.m.* 103. o.

⁵¹ E tekintetben az *ancien droit* vonatkozó joganyaga biztos kiindulási alapot jelentett az Államtanács tagjai számára. Vö. Pierre Bar: *La liberté du mariage à Liège au XVIIIe siècle*, *Revue historique de droit français et étranger*, (1991) 3; 343-345. o.

és a 21. életévét be nem töltött nők esetén házassági akadályt képezett.⁵² Az előkészítők egyetértettek abban, hogy a túlságosan fiatalokat meg kell óvni a korai házasságtól, a családfőnek – ugyan nem az atyai hatalom részeként, de – a tervezett házasságról véleményt kell adni. Az első konzul – a felek beleegyezésének hiányához hasonlóan – kifejezetten házassági akadálynak minősítette a szülői beleegyezés hiányát.⁵³

A *házasság jogi hatásai* között elsősorban a házassági kötelezettségek felsorolása állt, vagyis a gyermekek ellátása, tartása és nevelése.⁵⁴ A szülők e kötelezettsége nem a házasság tényéből eredt, hanem a gyermekek születésének tényéből, amelyet a házassági közösség lététől függetlennek tekintett. E kötelezettségek mértékének meghatározásakor – az Államtanács keretén belül – két felfogás alakult ki: egyesek szerint az apa gondviselési kötelezettségének a gyermeknek az az életkora vet véget, amikor már képes magáról gondoskodni, míg mások szerint e kötelezettség örökös jellegű. Bonaparte ez utóbbi felfogást képviselve kifejtette, hogy e kötelezettség nem kizárólag a gyermek fizikai ellátására vonatkozik, hanem az oktatására is.⁵⁵

A házasfelek egymással szembeni jogairól és kötelezettségeiről rendelkező fejezetre az első konzul több alkalommal tért vissza,⁵⁶ tekintve, hogy elsődleges célja a családon belüli rend megteremtése és a feleség függő helyzetének biztosítása volt; megkövetelni kívánta, hogy a feleség férjét mindenhova kövesse.⁵⁷ Bonaparte e tekintetben kategorikusnak bizonyulva nyíltan úgy gondolta, hogy a feleség – ki lépve a család gyámsága alól – a férj hatalma alá kerül,⁵⁸ e felfogását továbbgondolva a feleség elsődleges feladatának a férje iránti engedelmisségét tekintette.⁵⁹

Bonaparte személyes befolyása a házasság felbontására vonatkozó joganyag tárgyalására

A házasság felbontásának tíz éve hatályban lévő intézménye az Államtanácsban és az előkészítő bizottságban egyaránt vita nélkül került elfogadásra, sőt a párizsi fel-

⁵² Az *ancien droit* e vonatkozású joganyagát tekintve lásd különösen Alexandre Vantroys: *Étude historique et juridique sur le consentement des parents au mariage de leurs enfants*. Párizs, Rousseau, 1889, 227-304. o.

⁵³ Úgy vélte, hogy a kiskorú gyermeke házasságához beleegyezését nem adó apa kifogását csak akkor lehet megengedni, ha a házasság megkötéséről való tudomásszerzését követően egy hónapon belül kérte a házasság semmissé nyilvánítását. Bonaparte e véleményét azzal indokolta, hogy főszabályként az apa beleegyezése vagy e hiányában kifogásolási joga a kiskorú gyermek érdekében rögzítenék és nem az atyai hatalom kiterjesztése érdekében. Jac: *i.m.* 45-47. o.

⁵⁴ Fenouillet: *i.m.* 129-131. o.

⁵⁵ Jac: *i.m.* 48-51, 98. o.

⁵⁶ Nicole Catala: Le gouvernement de la famille, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 230-231. o.

⁵⁷ Villeneuve de Janti: *i.m.* 95-96. o.

⁵⁸ Jean-Philippe Lévy: Les idées de Portalis sur le mariage, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 119. o.; Saint Afrique: *i.m.* 240. o.

⁵⁹ Perouse: *i.m.* 110. o.; Savatier: *i.m.* 27-28. o.

lebbviteli bíróság is az egyéni szabadság logikus következményeként az 1792-ben lehetővé tett válás fenntartása mellett foglalt állást.⁶⁰

Kezdetben az első konzul a házastársi összeférhetlenség miatt kimondott válás elfogadhatósága mellett érvelt,⁶¹ majd úgy nyilatkozott, hogy – „a test és a lélek egyesüléseként”⁶² – a házasság felbontását csak a másik fél hűtlensége nyomán kérheti a sérelmet szenvedett fél.⁶³ Az 1792. évi törvény hatályba lépését követő 27 hónapban Párizsban több mint hatezer válást mondtak ki, melynek következtében a jogalkotó szűkebb korlátok közé kívánta a válás lehetőségét szorítani. Az első konzul úgy érvelt, hogy a házasság nem minden esetben a szerelem közössége, hiszen egy fiatal nő a divatnak megfelelően, a függetlenség és a letelepedés elérése érdekében házasodhat, a törvény azonban nem tagadhatja meg tőle, hogy miután felismerte e közösség fenntarthatatlanságát, a házastársi összeférhetlenségre hivatkozva válási kérelmet terjesszen elő.⁶⁴ Maleville úgy vélte, hogy a házasság csupán élettársi viszonyt jelentene, ha az egyik fél akarata elegendő lenne megszüntetésére; annak érdekében, hogy az első konzul a római jogtudósok által a rendes szerződésekre vonatkozó *Nihil tam naturale est, eo genere quidque dissolvi quo colligatum est* elvének eleget tegyen, megkövetelte a családnak a válás tényéhez való hozzájárulását, mely javaslata a kódex 275. és azt követő cikkeiben tükröződik.⁶⁵

Portalis kifejtette, hogy a házasság nem tisztán magánjogi szerződés, hanem alapjait a természetben leli fel, hiszen minden nép az égiek segítségét kérte, amikor életére ilyen nagy hatással bíró szerződést kötött; így a házasságra, mint természetjogi eredetű aktusra tekintett, amelyet szükségszerűen Isten hozott létre.⁶⁶ Úgy vélte, hogy a válást olyan esetekre lehetséges engedélyezni, amelyek tekintetében a felek a hiányosságokat más módon nem képesek feloldani; az általa készített feljegyzésben kifejtette, hogy az egyéni szabadság tiszteletéből eredően a jogalkotónak engedélyeznie kell a válást,⁶⁷ amelyet Bonaparte kizárólag a magánjog területére helyezett, továbbá amelyre a jó erkölcsre, a közrendre és a családi békére hasznos orvosságként tekintett.⁶⁸ Az Államtanács 1801. október 6-i ülését Portalis hosszú bevezetője nyitotta meg, mely nyomán a tanács elfogadta a válás intézményét.⁶⁹ Ezt követően az első konzul a házastársi összeférhetlenség okán

⁶⁰ Vö. Fenet: *i.m.* 173-175, 200-219. o.

⁶¹ M. Sévin: *Étude sur les origines révolutionnaires des codes Napoléon*. Párizs, Marchal, Billard et Cie, 1879, 28. o.

⁶² Fenet: *i.m.* 181. o.

⁶³ Savatier: *i.m.* 13. o.

⁶⁴ Hervé Lécuyer: Commentaire d'un extrait relatif au mariage (de ce que distingue l'homme parmi les êtres), in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 125-126. o.

⁶⁵ Jac: *i.m.* 60-62. o.

⁶⁶ Rémy Cabrillac: La sacralité civile du mariage, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 176-177. o.

⁶⁷ Perouse: *i.m.* 114. o.

⁶⁸ Feleki: *i.m.* 573. o.

⁶⁹ Vö. Long – Monier: *i.m.* 33-39. o.

kimondott válást védte, azt óhajtva, hogy ha két személy nem képes együtt élni, minden szégyen nélkül legyen lehetőség különválásukra.⁷⁰

Bonaparte – a családi tanácsnak a házasság létrejöttében és megszűnésében játszott szerepére visszatérve – az *ancien régime* jogászainak álláspontjával ellentétesen védelmébe vette a válás intézményét; állandó jelleggel ismételte, hogy a válást az erkölcsök követelményeihez kell igazítani. Számos vita – Boulay, Berlier, Regnaud javaslatai – nyomán a tanács az első konzul elképzeléseit leginkább tükröző Berlier által készített tervezetet fogadta el. 1801. december 27-én az első konzul a közös megegyezést javasolta elfogadni azzal indokolva, hogy e forma alkalmazásával hangos társadalmi botrányokat lehetne elkerülni.⁷¹ A jogászok ellenzték e formát, azonban ellenállásukat palástolták: Portalis kifejtette, hogy a közös megegyezés nem tekinthető válóoknak, míg Tronchet úgy vélte, hogy a közvélemény nem fogadja el a közös megegyezést, mint bontó okot, majd Cambacérés – az első konzul helyett vezetve a vitát – fenntartotta az elképzelést, és határozott fellépése révén a tanács elfogadta a közös megegyezés alapján kimondható válást.⁷²

Bonaparte személyes befolyása az atyai hatalom joganyagának tárgyalására

Franciaországban az *ancien régime* időszaka alatt az atyai hatalom kérdéséről két irányzat fejlődött ki: egyrészt az írott jog országaiban többé-kevésbé a római jog – főszabályként teljes és örökös jellegű hatalomként megjelenő – *patria potestas*-a uralkodott,⁷³ másrészt a szokásjog országaiban a gyermek érdekei védelmében létesített egyfajta atyai védelem alakult ki.⁷⁴ Az *ancien droit* egyszerűvé tette az apaság kutatását, továbbá igazságtalan módon kezelte a házasságon kívül született gyermekeket, míg a nagy francia forradalom a törvényes gyermekekhez hasonló jogállást biztosított számukra.⁷⁵

Bonaparte az e tárgykört érintő öt ülésből csak az első ülésen – 1801. december 17. – vett részt, azonban számos kérdést vetett fel: így például annak kérdését, hogy rendelkezik-e a gyermek kereseti joggal apjával szemben az apa vagyonának megfelelő oktatás kikényszerítésére, vagy ha az apa nem megfelelő szintű oktatást nyújt a gyermeknek, a nagyszülők nyújthatnak-e jobbat, illetve az apa er-

⁷⁰ Villeneuve de Janti: i.m. 104. o.; Alain Bénabent: La question du divorce: arrière l'église, seul vive l'état... in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 152-154. o.

⁷¹ Esmein: *Cours élémentaire*, 333. o.

⁷² Fenet: i.m. 184-189. o.; Savatier: i.m. 35. o.; Szentmiklósi István: *Grosschmid és a magyar házassági jog*. Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok, VIII. évf. 4. szám, 1940. október, 311. o.

⁷³ Vö. Ernest Désiré Glasson: *Histoire du droit et des institutions de la France*. Párizs, Pichon, 1887, 3. kötet, 40-51. o.

⁷⁴ Jac: i.m. 72, 94. o.

⁷⁵ Villeneuve de Janti: i.m. 113. o.

kölcsének csökkenése révén az anya átvehet-e⁷⁶ az atyai hatalomhoz tartozó egyes jogosítványokat.⁷⁷

Az atyai hatalomra vonatkozó cím a személyek jogáról rendelkező könyv utolsó címe lett. Az Államtanács felmérte a jogviszony mögött álló jogok és kötelezettségek tartós módon való szabályozásának szükségességét,⁷⁸ azonban e testület tagjainak többsége – egyrészt a nagy francia forradalom emlékeitől félve, másrészt az atyai hatalom szabályait mérséklő szokásjogi rendelkezéseket óhajtván feleleveníteni – nem kívánta túlságosan széles jogosítványokkal felruházni az e hatalmat gyakorlót. Maleville – a római jog védelmezőjeként – az örökségből való kitagadás lehetőségét követelve, Berlier az atyai zsarnokságot elutasítva arra hivatkozott, hogy sem az állam, sem a család keretén belül nem lehetséges zsarnokság.⁷⁹ Az első konzul kifejtette, hogy a családon belüli hatalmat a családfő részére továbbra is biztosítani kell, azonban e hatalom nem teljes mértékben ér véget a gyermek nagykorúságával, hiszen a házasság megkötéséhez és a váláshoz is – főszabályként – megkövetelte az apa által vezetett családi tanács beleegyezését.⁸⁰ Az atyai hatalomnak valóságosabb jelleget biztosítani kívánó Bonaparte szerint e hatalomnak magában kell foglalnia az apának a gyermek foglalkozásának megválasztására vonatkozó jogát is; e hatalom jogosítványait nem az e jogosítványokat gyakorló érdekében, hanem az alávetett személy érdekében kell gyakorolni. Úgy vélte, hogy a gyermek érdekében létesített atyai hatalom soha nem fordulhat a gyermek érdekei ellen.⁸¹

A törvény elfogadta az apaság római jogi eredetű vélelmét,⁸² amelyet Bonaparte is szükségszerűnek tekintett és úgy vélte, hogy ezen elv alóli minden kivétel a férj felesége feletti hatalmát gyengítené, és ezáltal elutasítandó.⁸³ Az első konzul követelte, hogy a kódex általános jelleggel deklarálja az apának kiskorú gyermeke eltartásáról és neveléséről való gondoskodási kötelezettségét,⁸⁴ továbbá a gyermeknek az apa vagyonára vonatkozó igényjogosultságát.⁸⁵

A férji hatalom energikus védelmezőjeként Bonaparte az atyai hatalmat elengedhetetlennek tekintette; a feleség függő helyzetének követelése mellett a gyermek tekintetében szintén hasonló helyzetet követelt.⁸⁶ Úgy vélte, hogy a törvénynek – a legkisebb részletek tekintetében is – az apa és a gyermek tudomására kell

⁷⁶ Vö. Csorna Kálmán: A szülői hatalom és a gyámság s gondnokság a magánjogi törvénykönyv javaslatában, *Magyar Jogi Szemle*, IX. évf. 9. szám, (1928) 11; 328. o.

⁷⁷ Jac: *i.m.* 94-96. o.

⁷⁸ Louis Bergeron: L'Empire, 1799-1815, in: Georges Duby (szerk.): *Histoire de la France des origines à nos jours*. Párizs, Larousse, 1999, 565. o.

⁷⁹ Perouse: *i.m.* 180-181. o.

⁸⁰ Hugues Fulchiron: Un juge pour le divorce? in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 184-186. o.

⁸¹ Savatier: *i.m.* 29-31. o.; Catala: *i.m.* 230, 232-234. o.

⁸² Fédérique Granet-Lambrechts: La légitimité de l'enfant, in: Laurent Verney (szerk.): *Le discours et le code. Portalis, deux siècles après le Code Napoléon*. Párizs, Litec, 2004, 198-199. o.

⁸³ Perouse: *i.m.* 146-147. o.

⁸⁴ Vö. Csorna Kálmán: Az atyai hatalom szociális funkciója és az állam beavatkozási jogköre e hatalomban foglalt jogok és kötelezések korlátozása során, *Magyar Jogi Szemle*, XVI. évf. 9. szám (1935) 11; 358-359. o.

⁸⁵ Jac: *i.m.* 98. o.

⁸⁶ Vö. Feleki: *i.m.* 573. o.

hoznia jogait és kötelezettségeiket; a törvénynek – a gyermek megszületésekor – rendelkeznie kell arról, hogy milyen iskoláztatás illeti meg, hogyan kell felkészülnie hivatása gyakorlására, milyen feltételek mellett házasodhat, utazhat és választhat lakóhelyet. Az első konzul felvetette, hogy a tanács javaslata számos kérdést rendezetlenül hagyott, így például a beszámíthatóság korát elérő, az apja helyzetének megfelelő oktatásban nem részesült gyermek követelhetné magasabb fokú iskoláztatását, továbbá úgy vélte, hogy a fiúk és a lányok oktatása között különbséget kellene tenni, és az apa erkölcsének sérelme esetén az anyának bizonyos jogokat kellene biztosítani. Fellépése mutatja, hogy Bonaparte nem ismerte teljes terjedelmében a római jogi eredetű szabályokat, hiszen ezekre egyetlen alkalommal sem hivatkozott, hanem tisztán individualistaként, a modern gondolatok hírvívőjeként érvelt.⁸⁷

A házasságon kívül született gyermekek az *ancien régime* jogrendjében törvényes jogállásukat szüleik házasságával nyerték el. A kódex tervezete az elismerést a házasságkötési okmány kiadásáig követelte meg. Az Államtanács egy része és az igazságügy-miniszter ugyanezen erőt követelte a később kötött házasságnak is.⁸⁸ A tervezet megtiltotta az *apaság kutatását*, amellyel lehetetlenné kívánták tenni a régi joggyakorlatból eredő botrányokat.⁸⁹ Cambacérés ezen elvet elfogadva, kivétel engedését kérte abban az esetben, ha a feleség terhességét súlyosító körülmények – nemi erőszak, elrablás – kísérték, míg az első konzul e kivételre vonatkozó javaslat ellen úgy érvelt, hogy soha nem lehet kötelezni senkit akarata ellenére egy gyermek elismerésére. Az Államtanács úgy döntött, hogy az elismerést tiltó szabályhoz ne kerüljön kivételt engedő rendelkezés, azonban Cambacérés – a *Tribunat* által támogatott – véleménye nyomán felhatalmazta a bíróságokat, hogy az érintett felek kérelmére kinyilváníthassák, hogy a gyermek apja az elrabló férfi; ezen eset kivételével a kódex 340. cikke által rögzített és Bonaparte által támogatott új szabály megőrizte hatályát.⁹⁰ Az első konzul ugyan támogatta a tervezetet,⁹¹ de több alkalommal figyelmeztetett, hogy az apa elismerése nem nyugodhat olyan tényen, amelynek bizonyossága kizárólag az anya vallomásán nyugszik.⁹²

Bonaparte személyes befolyása az örökbefogadás joganyagának tárgyalására

Az apaság kérdéskörével ellentétben e tárgykör szabályait teljes egészében az alaptól kezdődően kellett felépíteni, hiszen a római jogi eredetű örökbefogadást⁹³ a

⁸⁷ Villeneuve de Janti: *i.m.* 119. o.

⁸⁸ Perouse: *i.m.* 153-154. o.

⁸⁹ Granet-Lambrechts: *i.m.* 200. o.

⁹⁰ Vö. Márkus Dezső: Az apasági kereset megengedése Franciaországban, *Jogtudományi Közlöny*, 47. évf. 46. szám (1912) 9; 406. o.

⁹¹ Vö. Menyhárt Gáspár: A törvénytelen gyermekek törvényes örökösödéséről a magyar jog szerint, *Jogtudományi Közlöny*, 28. évf. 35. szám (1893) 1; 274. o.

⁹² Perouse: *i.m.* 155-157. o.

⁹³ Koiss István: Örökbefogadás és családvédelem, *Magyar Jogi Szemle*, XVII. évf. 10. szám, (1936) 12; 426. o.

nagy francia forradalom előtti szokásjogi rend nem ismerte.⁹⁴ 1792-ben a Törvényhozó Gyűlés – a részletes végrehajtási szabályok megadása nélkül – rögzítette az örökbefogadás elvét, majd a forradalom időszakának magánjogi tervezetei is hallgattak e kérdéstről. A négy biztos által alkotott bizottság nem támaszkodott az 1792. évi törvény rendelkezéseire, ezáltal a kormányra hagyva annak megállapítását, hogy az *ancien droit* rendszerében haszontalannak tartott örökbefogadás mutat-e politikai szempontokból előnyöket. A Semmitőszék fellépése nyomán azonban a szekció tervezete minden polgár számára megengedett és a rendes bíróságoktól függő, magánjogi intézményként határozta meg az örökbefogadást.⁹⁵

Az első konzul szemében az örökbefogadás az erős család biztosítékeként jelent meg; e kívánalom megvalósítása érdekében szükségesnek találta a családi tűzhely állandóságának és a családi vagyon fenntartásának – ezen intézmény általi – biztosítását. Tronchet és Maleville úgy vélték, hogy az örökbefogadás joga a nemzet számára nagy szolgálatokat tett olyan személyeket illetheti meg, akik körülményeik okán nem kötöttek házasságot vagy házasságuk gyermektelen maradt; ezen esetekben a törvényhozó testületnek kötelessége a gyermekhez való jogot ilyen módon pótolni.⁹⁶

Annak ellenére, hogy a vallási vonatkozással nem bíró örökbefogadás intézményét a forradalom nagy erővel emelte be a francia jogtudatba, a kódex tervezete nem szentelt kiemelkedő teret az örökbefogadásnak, amelyet a párizsi fellebbviteli bíróság és az első konzul is kifogásolt. Az 1801. november 27-i ülésen a forradalmi gyűlésekhez hűséges jogászok által előterjesztett új tervezettel szemben fenntartásokat hangoztattak: Maleville politikai jellegű intézménynek, Tronchet – mint tisztán magánjogi intézményt – haszontalannak tekintette az örökbefogadást. Az első konzul úgy vélte, hogy elsőként az örökbefogadás alapjairól, majd megengedhetőségének feltételeiről, végül formájáról kell vitázni. A bizottság tagjai azonban továbbra is kételkedtek: Portalis politikailag lehetetlennek találta az örökbefogadást, míg a köztársaságpártiak úgy vélték, hogy a szolgálatai útján elismertté vált ember számára a leszármazók ily módon való pótlására vonatkozó lehetőség megadása a patriarchátus visszaállítását jelentené.⁹⁷

Az első konzul fellépését e tárgykörben két elgondolás vezette: egyrészt a örökbefogadott rokoni viszonyok és a vér szerinti rokoni viszonyok egybeolvasztása, másrészt az örökbefogadott és természetes családja közötti minden kapcsolat megszüntetése.⁹⁸ Bonaparte úgy vélte, hogy korának erkölcsi viszonyai között az örökbefogadás csak a házasság hatásait helyettesítő, ritkán és akkor is csak kiegészítő

⁹⁴ Ezzel nyíltan ellentétes megállapítást tesz Ernest Désiré Glasson: *Histoire du droit et des institutions de la France*. Párizs, Pichon, 1887, 3. kötet, 36-40. o. A római jogi eredetű örökbefogadás intézményének az írott jog országában való létét igazolja René Aubenas: *L'adoption en Provence au Moyen Age (XIVe–XVIe siècles)*. *Revue historique de droit français et étranger*, 1934, no. 4. 700-701. o. és Joachim du Plessis de Grenedan: *Histoire de l'autorité paternelle et de la société familiale en France avant 1789*. Párizs, Rousseau, 1900, 521-524. o. E megállapítást megerősíti Trávník Antal: Az örökbefogadási jogintézmény, annak solidaritása az európai jogrendszerekben, s elmaradásának okai a jogi téren, *Jogtudományi Közlöny*, 5. évf. 2. szám, (1870) 1; 9. o.

⁹⁵ Jac: *i.m.* 80. o.

⁹⁶ Savatier: *i.m.* 34. o.

⁹⁷ Villeneuve de Janti: *i.m.* 120-122. o.

⁹⁸ Vö. Trávník: *i.m.* 9. o.

szító jelleggel alkalmazott intézmény lehet; az egyenlőségen alapuló jogrendben az örökbefogadásra – a természetet másolva⁹⁹ – csak kivételes esetben és alapos ok ismeretében, bírói engedéllyel van lehetőség. Az első konzul követelte, hogy a házasságon kívül született gyermek apja általi örökbefogadását a tervezet privilegizált esetnek tekintse.¹⁰⁰

Tronchet, Cambacérès és Portalis az örökbefogadás engedélyezését a törvényhozó testület döntésétől javasolta függővé tenni, míg Roederer, Thibaudeau, Berlier és Boulay e kérdést a rendes bíróságok hatáskörébe kívánta utalni.¹⁰¹ Bonaparte úgy vélte, hogy az örökbefogadásról a legfőbb nemzeti szervnek kell döntenie, melynek nyomán – visszavonhatatlan jelleget nyerve – e szerződést az eskü szintjére emeli. Az így keletkezett új szentség keretében a társadalom akaratából egy személy vére és csontja egy másik személy vérébe és csontjába kerül át, mely ezáltal megadja a gyermeki érzést annak a gyermeknek, aki ezzel addig nem rendelkezett, és az apai érzést annak, aki az örökbefogadásig ezen érzéssel nem bírt. Az első konzul – a kialakult viták nyomán – az örökbefogadás hatásának kiváltása tekintetében elfogadta a rendes bíróságok és a törvényhozó testület együttes hatáskörét: eszerint a bíróságok magánjogi szempontból készítették elő az örökbefogadást, megvizsgálva a családot és a kívülálló harmadik feleket érintő körülményeket, majd az örökbefogadási kérelmet törvényesen elfogadhatónak minősítve a törvényhozó testület elé terjesztették, mely a kérelem vizsgálatát követően annak elfogadásáról vagy elutasításáról döntött. E megfontolásokon alapulva az Államtanács úgy vélte, hogy az örökbefogadást a rendes bíróságnak kell előkészíteni, majd ezt követően a törvényhozó testületnek kell véglegesen kinyilvánítani.¹⁰²

Az ismételt vitán az első konzul az örökbefogadás három formáját javasolta: egyrészt a közhivatalnok előtti egyszerű dokumentum, másrészt egy fellebbviteli bíróság ítélete, végül egy felsőbb hatóság – Szenátus, *Corps législatif* vagy a kormány – döntése formájában megvalósuló örökbefogadást.¹⁰³ Tronchet úgy vélte, hogy e tárgykör tanulmányozása során egyre inkább előtérbe került, hogy az örökbefogadás rossz intézmény. Bonaparte egyre jobban magára maradt annak a véleménynek a megerősítését követelők között, amely az örökbefogadottra az örökbefogadó által nemzett személyként tekintett. Az ismert szülők nélküli gyermekek örökbefogadására vonatkozó rendelkezést Tronchet és az első konzul is úgy minősítette, mint amely elősegíti a házasságon kívül született gyermekek örökbefogadását, ezáltal az emberi igazságtalanság által szégyenben hagyott gyermek helyzetén – annak erkölcsi sérelem okozása nélkül – segíteni engedett. E vita folyamányaként a tanács – annak törvénytelen voltára hivatkozással – utasította el az apai nyilatkozattal elismert, házasságon kívül született gyermek formális örökbefogadását engedélyezni kívánó cikket. Az 1801. december 25-én tartott ülésén az első konzul 17 alkalommal szólalt fel, elsősorban az örökbefogadás visszavonhatatlansága kérdésében, melyek híuen tükrözik, hogy számára az apaság és a házasság a társada-

⁹⁹ Perouse: *i.m.* 162. o.

¹⁰⁰ Villeneuve de Janti: *i.m.* 123-124. o.

¹⁰¹ Fenet: *i.m.* 251. o.

¹⁰² Perouse: *i.m.* 168-170. o.

¹⁰³ Fenet: *i.m.* 258. o.

lomban a törvényből és nem a természetből eredt. A legnagyobb nehézség az örökbefogadottnak a természetes és az örökbefogadó családjával való kapcsolatának szabályozása volt: e vita során az első konzul a gyermek jogait – az atyai hatalom legteljesebb mértékű tiszteletben tartásával – kívánta védeni.¹⁰⁴

A politikai események miatt az örökbefogadásra vonatkozó félbeszakadt vita – az első vita befejezését követő 11 hónap szünet után – 1802. november 18-án folytatódott Saint-Cloud-ban.¹⁰⁵ Napóleon véleménye mérsékeltebbé és realistábbá vált: egyre jobban védte az örökbefogadás intézményét; sőt úgy vélte, hogy a javasolt módosítások nyomán az örökbefogadás a név és a javak átszállásának intézményévé válna,¹⁰⁶ és egyben lehetővé tenné, hogy az örökbefogadott soha ne válhasson a társadalmi- és a magánjogi rend kirekesztettjévé. Az első konzul az örökbefogadás kiemelkedő szerepét abban látta, hogy ezen intézmény segítségével a gyermektelen kereskedők és iparosok örökösét találhatnak iparuk folytatására; felvetette továbbá, hogy a végrendelkezési jog nem teremthet az örökbefogadással azonos helyzetet, hiszen nem feltétlenül jelenti a név és a családi érzés átszállását, nem változtat az erkölcsökön, hiszen már egy kialakult helyzet szabályozására vonatkozik.¹⁰⁷ Bonaparte úgy vélte, hogy az örökbefogadás igazi értéke az, hogy gyermeket ad a gyermekkel nem rendelkező személynek, sőt a név átszállásával a legtermészetesebb és legerősebb családi kapcsolatot hívja életre.¹⁰⁸

Az első konzul által előterjesztett új örökbefogadási rendszer a kódex vonatkozó rendelkezéseinek alapjául szolgált: egyrészt kizárólag a bírói hatalom volt jogosult örökbefogadási kérdésekben dönteni; másrészt e szerződés már nem járt a személyi állapot teljes megváltoztatásával; harmadrészt nem veszélyeztette az örökbefogadott személy és természetes szülei között a természet által juttatott kapcsolatot, csupán a javak és a név átszállására korlátozódott; továbbá már nem kívánt a családba illeszteni egy olyan személyt, akinek vérségi kapcsolatai révén nem e családban volt eredeti helye; végül ezen új rendszer nélkülözhetetlen feltételként megkövetelte, hogy az egyik fél előzetesen valamiféle szolgálatot teljesítsen a másik számára, valamint azt, hogy az örökbefogadott nagykorú személy legyen.¹⁰⁹ E viták nyomán vált az örökbefogadás két személy között, apasági és lezármazási alapon tisztán magánjogi kapcsolatokat létrehozó jogi aktussá.¹¹⁰

¹⁰⁴ Villeneuve de Janti: *i.m.* 130. o.

¹⁰⁵ Perouse: *i.m.* 175-176. o.

¹⁰⁶ Vö. Feleki: *i.m.* 572. o.

¹⁰⁷ Fenet: *i.m.* 245. o.

¹⁰⁸ Villeneuve de Janti: *i.m.* 150. o.

¹⁰⁹ Vö. Fleischner Samu: Az örökbefogadás (adoptio) az európai jogrendszerekben, *Jogtudományi Közöny*, 4. évf. 10. szám, (1869) 3; 74. o.; Sárfy Andor: Örökbefogadási kérdések, *Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok*, VII. évf. 2-3. szám, (1939) 4-6; 166. o.

¹¹⁰ Perouse: *i.m.* 178. o.

Összegzésként

1802. szeptember 9-én ismételten összeült és új tagokkal – Forfait, Truguet, Najac, Petiet, Gouvon Saint-Cry, Jourdan, Miot, Ségur – kiegészült Államtanács¹¹¹ a kódex munkálatainak második szakaszát kezdte meg. Az 1802. szeptember 9. és 1803. május elseje közötti 33 ülésből csupán 11 ülésen vett részt Bonaparte, egyre jobban Cambacérès-re hagyva az Államtanács elnöklétét,¹¹² és egyre ritkábban és kevésbé hevesen felszólalva a tárgyalás tárgykörök vonatkozásában: csupán a családok és a tulajdonjog állandóságát, az örökbefogadást, valamint az élők közötti és a halál esetére szóló ajándékozást érintő viták tárgyalása során ismertette álláspontját.¹¹³

Szerencsés időszakban valósultak meg a francia magánjog végleges kodifikációs munkálatai. Évszázadok munkálták ki, csiszolták és finomították azt a doktrinális alapot és kodifikációs módszertant, melynek eredményeit egy politikailag szélsőségesen heves tíz évet követően viszonylagos nyugalom lelt közjogi berendezkedésben, a saját hatalmát és dicsőségét építő első konzul foglalt, foglaltatott egy testbe. Bonaparte a maga javára fordította a francia magánjogi gondolkodás évszázadok óta óhajtott egységtörekvéseit és azok gyümölcseit, ötvözve ezekkel a nagy francia forradalom magánjogi eredményeit, kiemelve a *raison* kritériumát magában hordozó elemeket, megismerve és alkalmazva a szokásjogi összefoglalások kiadása során kimunkált módszertant, maga köré gyűjtve az *ancien droit* és a forradalmi magánjog legkiválóbb ismerőit. A jogalkotás, az elmélyült kodifikátori munka szempontjából ideálisnak tekinthető körülmények között saját becsvágya, nagyravágyása, dicsőségének növelése is szerepet markáns szerepet játszott a magánjogi kodifikáció előrehaladásában és sikerében.

¹¹¹ Az Államtanács 1802-1803. évi, Bonaparte által elnökölt üléseinek dátuma és *tárgyköre*: 1-2. ülés, 1802. november 18 és december 2: *örökbefogadás*; 3-4. ülés, 1802. december 16 és 1803. január 6: *öröklési jog*; 5-9. ülés, 1803. január 27 és február 3, 10, 17, 24: *ajándékozás*; 10. ülés, 1803. március 6: *vegyes*. Villeneuve de Janti: *i.m.* 144-145. o.

¹¹² Vö. Dominique De Villepin: *Les Cents-Jours ou l'esprit de sacrifice*. Párizs, Perrin, 2001, 213-214. o.

¹¹³ Villeneuve de Janti: *i.m.* 147-148. o.